

VARDARBĪBA KĀ ATBILDĪBA: STRUKTURĀLĀS VARDARBĪBAS NEAPZINĀTĀS IZPAUSMES

Kitija Mirončuka

k.mironcuka@inbox.lv

Atslēgas vārdi: vardarbība, atbildība, strukturālā vardarbība, nevardarbīgais, vardarbīgais

Līdz ar pasaulē novērojamiem teroraktiem, rasisma un pretrasisma kustībām, brīvības cīņām un jauniem diskrimināciju paveidiem, cilvēks vairs nav nošķirams no vardarbīgās telpas. Katra rīcība, žests vai vārds, lai cik pareizs un labprātīgi veikts, var izvērsties cita aizskaršanā jeb jauna vardarbības paveida radīšanā. Cilvēkam jāapdomā katrs izteikums un rīcība, kas nemanot var pārtapt vardarbīgajā. Raksta mērķis ir vērst uzmanību “vardarbības” jēdziena daudznozīmībai un vardarbīgo izpausmju dažādībai, norādot, ka ikdienā lietotās vardarbības definīcijas un izpratnes ne vienmēr ir visaptverošas.

Vardarbība nav tikai fiziska kāda cilvēka aizskaršana, vardarbība var būt katra rīcība. Lai analizētu vardarbības iedabu un saistību ar atbildības fenomenu, tiek detalizētāk analizēta ideja par strukturālo vardarbību, kas atklājas kā neapzināta, nepamanīta, neatpazīta institucionāla, kulturāla vai indivīda veikta vardarbīga izpausme. Rakstā izmantota konceptuālā un hermeneitiskā metode. Rakstu veido divas daļas, pirmajā daļā analizēts vardarbības jēdziens un vardarbīgo izpausmju daudzveidība; otrajā daļā analizēts, kā vardarbība kļūst par atbildību, izmantojot ideju par strukturālo jeb neapzināto vardarbīgumu.

Vardarbības izpausmes jeb tas, ko dēvē par vardarbību, ir sabiedrībā veidota ideja, ko nosaka ne tikai pieņemtie likumi, bet arī aktuālie politiskie, sociālie un ekonomiskie faktori. Dažādās kultūrās un ideoloģiju ietvaros atšķiras uzskati par morāli atzīstamu vai aizliedzamu rīcību. Gan reliģiski, gan kulturāli paradumi ietekmē ideju par ikdienas vardarbīgumu un nevardarbīgumu, tā-

pat valodas lietojums ataino, kā sabiedrībā domā par kādu izpausmes formu (ši raksta ietvarā — vardarbību).

Ikdienā, miera apstākļos¹ var novērot, ka vardarbību saprot kā sišanu, vārdisku aizvainošanu, nogalināšanu vai fizisku aizskaršanu, nedomājot par to, ka kara apstākļos šāda vardarbība tiktu uzskatīta par aizsardzībai nepieciešamu. Vardarbība ārkārtas stāvoklī vai ikdienas miera apstākļos šķietami ir viegli definējamas, tomēr, mainoties apstākļiem, vardarbību var uzskatīt par pieņemamu. Izvērtējums par vardarbīgo ir likuma vai ikdienas realitātes veidots. Vardarbība nav tikai jēdziens vai kāda skaidra izpausme, izpratne par vardarbību ir veidojama un mainīga. Ja vardarbība ir neviennozīmīga parādība, tad, iespējams, jebko var uzskatīt par vardarbību un vardarbīgo.

Analizējot vardarbības iespējamās, neapzinātās un daudznozīmīgās izpausmes, autore mērķis ir norādīt, ka pastāv tādas vardarbības formas, kas ir nepamanītas vai

neatpazītas. Problematizējot vardarbības jēdzienisko un fenomena ietvaru, tiks norādīta ētisko normu ietekme situācijās, kas neparedz vardarbību kā tikai sliktu vai nepieņemamu rīcību.

Neviennozīmīgā vardarbība: jēdzienu un izpausmju daudzveidība

“Vardarbība” visbiežāk tiek skaidrota kā nemorāla un prettiesiska rīcība,² ko saista ar politikas, varas vai fiziskā spēka koncepcijām. Vardarbības aktā ir iesaistīti vismaz divi subjekti: vardarbīgā akta veicējs un aktā cietušais. Ja vardarbību izprot kā rīcību, kuras laikā vardarbības veicējs ievaino citu cilvēku, bet nav atklāts veicējs vai cietušais, tad visbiežāk vardarbības aktu uzskata par neesošu, vai, retos gadījumos, par nepaveiktu. Vai rīcība ir veikta, vardarbīga vai nevardarbīga, nosaka, vērtējot situāciju: apkopojot faktus, vai ir bijis cietušais, kas ir nodarīts. Lai novērtētu, vai akts ir noticis un nodēvējams par vardarbīgu, tiek iesaistīts trešais subjekts (instance), kas var būt kāda valstiska iestāde. Ja vardarbības nozīmes vērtēšanā nav piedalījies kāds cits, katrs no cilvēkiem, kuri ir iesaistīti iespējamā vardarbības aktā, varētu katru aizskarošu, fizisku aktu dēvēt par vardarbīgu.

Vardarbīgumu var piedēvēt arī dabas parādībām vai krāsai, vai kādam ikdienas priekšmetam, ļaujot vardarbībai ikdienas rīcību un valodas telpā parādīties dažādos veidos un formās. Vardarbība nav tikai kāda cilvēka veikts fizisks ievainojums, bet, piemēram, arī krāsa, kas skatītājam vardarbīgi liek justies apdraudētam. Dažādās situācijās, saskaroties ar dažādiem novērtējumiem un cilvēku viedokļiem, mainās izpratne par to, kas ir vardarbīgs un kas ir vardarbība. Vardarbības jēdziens un valodiskās iespējas var skaidrāk atainot vardarbības daudzveidību, jo katram var būt personīgais uzskats par to, kas ir vardarbība un kā jāizpaužas vardarbīgumam. Pat ja pastāv kāda vienojoša definīcija vai iz-

pratne par kādu parādību, definīcijas nav visaptverošas; nav paredzēts, ka definīcijā tiek iekļauts katrs cilvēka individuālais viedoklis par vardarbības izpausmēm, kā arī visas vardarbības formas nav nedz definējamas, nedz aptveramas.

Latviešu valodā jēdziens “vardarbība” ir vārdu “varēt” un “darīt” saliktenis, un jēdziena “vardarbība” attīstība norāda vismaz divus iespējamus lietojumus, kā runāt par vardarbību un vardarbīgo.³ No vienas puses, par vardarbības izpausmi tiek runāts kā par fiziski novērojamu iespēju rīkoties⁴, no otras puses, — kā par varas paustām rīcībām.⁵ Lai arī abas definīcijas radikāli neatšķiras no ikdienā pastāvošā uzskata, ka vardarbība ir spēka, agresijas, autoritātes un/ vai varas izpausme, tomēr vardarbības jēdziena analīze atklāj, ka vardarbība nav kategorizējama un raksturojama kā tikai spēka, varas un autoritātes izpausme.

Vardarbība kā varēšana rīkoties norāda, ka darītājam ir spējas un līdzekļi rīkoties vardarbīgi,⁶ tomēr tas, vai akts, piemēram, ir veikts apzināti, šādā vardarbības izpratnē netiek definēts. Spēja darīt pāridarījumu var norisināties neapzināti un nepamanīti brīžos, kad cilvēks ir centies veikt kādu draudzīgu žestu, kas pārtop par kāda cilvēka iespējamu ievainošanu. Vardarbība kā varas pausta rīcība paredz, ka vardarbīgā darītājs apzinās savu pārkumu vai to, ka viņš ir spējīgāks vai autoritatīvi pārāks, tomēr vardarbības aktu cilvēks var veikt pret sevi, neparedzot nekādu varas pozīciju pret sevi kā cilvēku. Vardarbība kā pierādīšana, spēka izmantošana, autoritatīvas pozīcijas paušana, fiziska ievainošana ne vienmēr ir apzināti vardarbīgi vardarbības akti.

Apgalvojot, ka vardarbība ir fiziska spēka veikta rīcība, tiek paredzēts, ka kāds (darītājs) izmanto savu fizisko spēku, lai ievainotu kādu citu (cietušo), saistot vardarbības izpratni ar klātesošu agresiju un spēku.⁷ Spēka izmantošana sporta spēlēs ne vienmēr ir vardarbību postulējošs akts, tāpat autoritātes un fiziskā

spēka paušana pati par sevi nav vardarbība. Vardarbība var norisināties bez agresijas un sentimenta, mierīgi, bez krasas konfliktu sadursmes.⁸ Filozofs Valters Benjamins (*Walter Benjamin*, 1892–1940) darbā “Par vardarbības kritiku” (*Zur Kritik der Gewalt*, 1921) norāda, ka valsts var izmantot sev esošo varu, lai ierobežotu cilvēku vardarbīgo izpausmi, piešķirot cilvēkiem zināmas priekšrocības. Mazinot cilvēku vēlmi uzsākt revolūciju, cilvēkiem ir ļauts protestēt, neizmantojot vardarbīgu spēka paņēmienus. Šāda pieeja norāda, ka vardarbība (piemēram, protests) valstī tiek atļauta kā rīks, lai mazinātu lielāku draudu: revolūciju.⁹ Viena vardarbība tiek mazināta, atļaujot citas vardarbīgas izpausmes, izpratni par vardarbību saistot ar ideju par sasniedzamajiem mērķiem un iespējām.

Dažas izpausmes, pat ja tās izpaužas agresīvi vai ar spēku, netiek uzskatītas par vardarbīgām, piemēram, potes ievadīšana var būt saistīta ar fizisku spēku, bet tā ir nepieciešama un neizbēgama “vardarbība”, lai sekmētu mērķa sasniegšanu — cilvēka veselības uzlabošanu.¹⁰ Policista izmantotais fiziskais spēks un autoritātes pozīcijas paušana, notverot noziedzniekus un ierobežojot nemierniekus un protestētājus, netiek uzskatīta par vardarbību, bet par nepieciešamību.¹¹ Vardarbība ir atļauta, ja tā attaisno mērķi. Karā veikta nogalināšana, ja tā veikta valsts drošības nodrošināšanai, lai arī ir vardarbīga rīcība, netiek uzskatīta par vardarbību — drīzāk tas ir akts, kas izpaužas vardarbīgi, bet nav vardarbība. Draudzīgs uzsitiens pa plecu cilvēkam, kurš to uztvēris, var likties kā vardarbīgs akts, jo cilvēku izpratne par to, kā jāizpaužas draudzīgam sveicienam, atšķiras, uztverot rīcībspējīgā veicēja mērķus kā nelabvēlīgus. Dažādās situācijās, saskaroties ar dažādiem vērtējumiem un cilvēku viedokļiem, mainās izpratne par to, kas ir vardarbīgs un kas ir vardarbība. Ja vardarbīgais katrā situācijā ne vienmēr ir vardarbība (nemorālais un nepieņemamais), vai nevardarbīgais (neagre-

sīvais, bez spēka un varas noritējušais) akts var izpausties kā vardarbība?

Vardarbība var izpausties vārdiski vai klusējot.¹² Vārds, kas neparedz vardarbīgu attieksmi, var izpausties kā vardarbība, tāpat arī klusēšana, kas nav vardarbīga rīcība *per se*, var tikt izmantota kā vardarbības rīks. Filozofs Slavoj Žižeks (*Slavoj Žižek*, dz. 1949) darbā “Vardarbība” (*Violence*, 2009) par piemēru ikdienišķās vardarbības praktizēšanai min politkorektumu. No vienas puses, sabiedrībā tiek ieviests un aizstāvēts likums par politkorektumu, lai cienītu katru cilvēku un mazinātu diskrimināciju, no otras puses, tiek panākta cilvēku distancēšanās, liekot cilvēkiem baidīties par katru rīcību vai žestu.¹³ Cenšoties izteikties pareizi (mērķtiecīgi, potenciāli, cieņpilni), aktuāli (ievērojot likumus un situāciju noteicošos faktorus), cilvēks izsakās vardarbīgāk vai necienīgāk, nekā bija to vēlējies. Vardarbība var izpausties arī nepamanīti, kad cilvēks, piemēram, nesaprotot sarkasmu, teiktajā neuztver pret sevi vērstu vardarbīgumu un paredzēto aizvainojumu. Vardarbība var izpausties arī netieši, kad kāds neapzinās, ka veic kaut ko nepareizu un morāli nepieņemamu, jo ir pārliecināts, ka veiktais ir pieņemams.

Vardarbības gadījumos nozīme ir ne tikai novērojamam procesam, fiziskajam un spēka faktoram, tehnoloģijām un mērķiem, bet arī sekām. Mērķa sasniegšana, piemēram, miera nodrošināšana, var veicināt vardarbības rašanos (piemēram, tiecoties pēc miera, tiek izmantota vardarbīga aizsardzība, kas veicina protestētāju agresiju u.tml.); vardarbīgs var būt ne tikai līdzeklis, ar kuru tiecas sasniegt mērķi, bet arī sekas, ko rada mērķa sasniegšana.

Filozofs Mišels Fuko (*Michel Foucault*, 1926–1984) darbu “Uzraudzīt un sodīt” (*Surveiller et punir*, 1975) sāka ar vardarbības analīzi, raksturojot atšķirību starp publisku sodīšanu un sodīšanu, kas tika praktizēta jaunizveidotajos cietumos. Fuko norādīja, ka, izsekojot sodīšanas tradīcijai, šķietami

izzuda miesas sodi, kuri tika uzskatīti par vardarbīgiem,¹⁴ jo līdz ar cietumu izveidi tika praktizēti “humānāki”¹⁵ sodīšanas veidi. Humānāka, pieņemamāka rīcība paredzēja, ka vardarbība un vardarbīga apiešanās vairs nepastāv. Tomēr Fuko norādīja, ka pat piespiedu darbi un jaunas rutīnas ieviešana, lai arī ir nevardarbīgi, turpinājās kā miesas sodu prakse. Lai arī cilvēkus vairs nesita, nekāra, publiski neapmētāja ar produktiem, ideju nomaīņa ļāva izpausties jaunām nevardarbīgām vardarbības formām kā “pārtikas produktu normēšana, seksuālās dzīves zaudēšana, sitieni, karceri”.¹⁶ Vardarbīgais vairs neizpaužas kā vardarbība, bet nepieciešamība, lai nosargātu gan iedzīvotājus, gan apcietinātos cilvēkus. Taču tas, ka vardarbība neizpaužas vardarbīgi, nenozīmēja, ka tā nepalika iekļauta sistēmā un ikdienas praksē kā nevardarbīga, tomēr kādā mērā cilvēku iero-bežojoša, apspiedoša nepieciešamība.

Vardarbība var izpausties gan vardarbīgi un skaidri saskatāmi, gan nevardarbīgi un grūtāk aptverami, tomēr tas nenozīmē, ka vardarbība izzūd. Drīzāk vardarbības manāmākās formas tiek aizvietotas ar mazāk pamanāmākām formām, kuras kļūst par ierastu ikdienas paradību, un robeža, definējot vardarbību, kļūst neskaidrāka.

Vardarbības atbildības aspekts

Norvēģu filozofs, sociologs, Oslo Miera institūta (*Peace Research Institute, Oslo, PRIO*) dibinātājs un pētnieks Johans Galtung (*Johan Galtung*, dz. 1930)¹⁷ ir definējis vardarbību kā potenciālā un faktiskā pretrunu.¹⁸ Galtungs norāda, ka potenciālais ir vēlamais un sasniedzamais, to varētu nodēvēt par mērķi, kuru cenšas sasniegt vai īstenot, un faktiskais ir iznākums kā sekas vai esoša sistēma kā normu, ideju, kultūras ietvars, kurā subjekts rīkotos. Vardarbība rodas brīdī, kad, piemēram, subjekts vēlas iegūt varu (potenciālais) un izmanto spēku, kas var īstenoties vardarbībā. Tomēr par potenciālā un faktiskā sadursmi — par vardarbību, varētu definēt

gandrīz katru notikumu. Galtunga vardarbības analizēs netiek skatīta tikai fiziska, tieši saskatāma un skaidri definējama vardarbība, bet arī strukturāla (netieša, nepamanāma, nenotikusi) vardarbība,¹⁹ norādot, ka dažādi faktori var īstenoties vardarbībā.

Vardarbība nav tikai skaidri un viegli definējama, — tā ir plašākas iedabas parādība, kas mainās un mijiedarbojas ar notiekošo sabiedrībā un kultūrā. Vardarbība var būt daļa no tradīcijas vai pat dzīvesveida, ļaujot vardarbībai kļūt par praktizētu izpausmi, kas var būt gan nevardarbīga, gan vardarbīga. Vardarbība var izpausties kā notiekošs akts, tomēr vardarbība var būt arī nenoticis akts, kas cilvēkiem vieš bailes. Vardarbības gadījumā, lai kā tā izpaustos, ir jāpievēršas jautājumam, vai vēlamais mērķis ir savienojams ar realitātē notiekošo?

Katru pretrunīgo situāciju/ iznākumu varētu dēvēt par vardarbīgu, taču neatkarīgi, vai rīcība ir vai nav vardarbīga, nozīme ir katrā situācijā iesaistītajam rīcībspējīgajam cilvēkam. Vardarbība nav akts, kas notiktu bez cilvēka vai iesaistītā pozīcijas paušanas. Uzskatot, ka netaisnību var apkarot tikai ar netaisnību, vardarbību bieži izmanto kā attaisnotu līdzekli, lai īstenotu mērķi: taisnīgu un mieru. Vēloties sasniegt kādu mērķi, izmantojamie līdzekļi var būt neapzināti vardarbīgi. Ja policistam, veicot kārtības uzturēšanas darbības, nākas rīkoties pretrunā ar pienākuma kārtību, tad var runāt par policista veiktu nelegitīmu rīcību, kad vēlme nosargāt kārtību ar jebkādiem līdzekļiem izpaužas vardarbīgi. Ir jāapzinās mērķis (potenciālais) un iespējas, ar kurām rīcībspējīgais rīkotos notiekošajā (faktiskajā), lai mazinātu vardarbības rašanos.

Vardarbība kā iespējama katra notikuma rezultāts norāda, ka rīkojoties ir jāpievērš uzmanība vērtējumam un morālajiem likumiem. Redzot vardarbību, cilvēks atbild par to, ko darīs ar uzzināto un novēroto, balsoties morālajos uzskatos.²⁰ Tāpat vardarbības neatpazīšanas gadījumā (piemēram,

nesaprasts sarkasms, pārmetums, diskriminācija vai žests) subjekti (gan uztvērējs, gan darītājs) atbild par to, kas varētu notikt.

Praktizējot institucionāli vai kulturāli kādu ikdienas norisi, cilvēks pieņem par pašsaprotamu, ka jāievēro likums vai mācītās normas, tomēr pat to ievērošana prasa atbildīgu vērtējumu un rīcību. Audzināšanu kā ikdienišķu un kulturāli plaši praktizētu norisi var piekopt dažādos veidos starp vairākiem cilvēkiem un institūcijām. Tā kā katram subjektam un institūcijai ir savas individuālās, strukturālās un kulturālās ietekmes, audzināšanu var praktizēt atšķirīgi: izglītojoši, pārmācoši vai pat sodoši. Katru audzināšanas metodi jeb izpratni, kā audzināt citu cilvēku, var iemācīt citiem, tādējādi praktizējot kādu norisi nevis kā sliktu vai labu, bet pazīstamu un nepieciešamu. Tas, kas izpaudies kā viena subjekta piekopts akts, var kļūt par grupas praktizētu rīcību, nepievēršot uzmanību, ka audzināšanas metode var izpausties vardarbīgi un kā strukturāla (neapzināta, nepamanīta) vardarbība. Tiek veicināta vardarbīgā racionalizēšana²¹, kas savukārt veicina to, ka vardarbību ne tikai izmanto, bet to neievēro un neuzskata par vardarbīgu,²² aizmirstot par atbildības nozīmību.

Atbildība nav tikai atbildīga darbība, lai vardarbība netiktu veicināta. Ja vardarbība izpaužas tieši vai nepamanīti, un vardarbība ir katra mērķu un faktiskā sadursme, kas var būt gan vardarbīga, gan nevardarbīga, tad atbildīgi ir veicama arī vardarbība, vai rīcība, kas var izvērsties vardarbībā.²³ Var būt situācijas, kurās saka, ka vardarbība (sišana) ir sliktā, un situācijas, kurās saka, ka vardarbība (sišana) ir laba, jo, piemēram, sišana attaisno mērķi (aizsargāšanās, sporta veida (boksa) izpausmes veids).

Ja vardarbība ir vienmēr potenciāli iespējama, tad tas ļauj domāt, ka vardarbība kaut kādā mērā ir viss, un tur, kur var pastāvēt vardarbība, esot atbildīgam, iespējams, var panākt nevardarbību vai kontrolētu vardarbību. Ja likums paredz, ka ir jāveic kāda ne-

patīkama norise, piemēram, ir jāgaida, kamēr sarkano luksofora gaismu nomaina zaļā luksofora gaisma, bet nepatīkamās norises ievērošana nodrošina drošību, tad cilvēks, pakļaujoties likuma vardarbīgumam, var mazināt citu vardarbības izpausmi. Tomēr likumu ir iespējams neievērot, veicot pārdomātu vai nepārdomātu vardarbīgu rīcību. Tas, vai rīcība ir pārdomāta vai nē, ir atkarīgs no tā, vai cilvēks ir sapratis, vai viņa veiktā rīcība nodarīs lielāku postu, nekā plānots, un vai izvēlētais mērķis to attaisno. Pat likums var būt vardarbīgs, bet tas, vai to īsteno vardarbīgi vai nē, ir atkarīgs no cilvēkiem, kas izprot, kāpēc likums pastāv. Taču, vai pārdomāts un apzināti veikts vardarbīgs akts ir atļaujams, jo to attaisno mērķis?

Apgalvojot, ka vardarbība paredz atbildību, mērķis nav apgalvot, ka vardarbība ir jāizmanto vai jāturpina, ja to var darīt atbildīgi un pārdomāti. Mērķis ir norādīt, ka esot atbildīgam, cilvēks apzinās, ka vardarbības norisē tiek iesaistīti vairāki nosacījumi — iespējamie cietušie, vides bojāšana, sevis ievainošana utt., kas ir novēršami. Taču apzinoties, ka luksofora gaismas nomaiņu ievērošana aizsargā pašu un arī citus, likuma ievērošana, vardarbības potenciāla novēršana un atbildība sekmē, piemēram, sabiedrības drošību. Atbildīga vardarbība ir izpausme, kas paredz ievērot morāles normas, kurās nozīme ir ne tikai nevardarbībai, bet arī brīvībai, patiesībai, labumam un citiem tikumiem,²⁴ un citiem cilvēkiem, neatkarīgi no tā, kurai grupai vai valstij viņi piederētu.

Vardarbība nav jātaisno tās mērķa dēļ; vardarbība nav jāskata kā nepieciešamība, drīzāk ir jāizvērtē, vai tas, ko dēvē par vardarbīgu un nevardarbīgu, ir jāpraktizē. Vai ir jāizmanto vardarbība, ja liekas, ka efektīvāka pārmācīšana un iemācīšana ir sasniedzama ar vardarbīgu audzināšanu vai nemiernieka savaldīšanu? Visticamāk, ka nē. Tomēr, kas būtu jāveic, ir jāizlemj atbildīgi, pārdomājot sekas un iespējamības, lēmumā iekļaujot ne tika sevi un savus ideālus, bet arī citus.

Vardarbības atbildības aspekts neparedz, ka vardarbību ir jāveic atbildīgi, bet ka tās praktizēšana vai nepraktizēšana ir jautājums par atbildīgu cilvēku (subjektu, kas īsteno vardarbību).

Noslēgums

Vardarbība var īstenoties dažādos veidos. Vardarbība var būt ne tikai faktiskā jeb reāla, bet arī potenciālā jeb iespējama. Lai novērstu kādu vardarbīgu norisi, ir nepieciešams izvērtēt, vai vardarbība attaisno mērķi un notiekošās norises, kas nozīmē, ka vardarbība (notikusi vai nenotikusi) ir cieši saistīta ar atbildību. Katrs cilvēks, protams, nevar būt atbildīgs par katru notiekošo vai iespējamo notikumu, tāpat arī grupas viedokļus var ietekmēt dažādi procesi, tāpēc bieži vien tiek pieņemti likumi, kuri ierobežo vardarbības iespējamību. Tomēr vardarbība pat likuma formā dažreiz var būt vardarbīga.

Vardarbība nav tikai akts, ko kāds veic, lai fiziski ievainotu un iegūtu varu, vardarbība izpaužas brīžos, kad to nepamana vai nevēlas pamanīt, tā var īstenoties netīši un pat neapzināti, vai arī kā nepieciešamība, lai mazinātu draudus. Tomēr, lai arī kā vardarbība izpaustos, runājot par vardarbības un atbildības attiecībām, jārunā arī par cilvēka atbildību pret morālajām normām, kas ir mainīgas tikpat ļoti, cik sabiedrības, politiskie un kulturālie notikumi.

Ja rīcība tās veikšanas brīdī netiek pārdomāta, vardarbība var kļūt par nenovēršamu aktu. Tomēr ja rīcība ir pārdomāta, cilvēki vienojas un attīstās līdz ar iespējamām vardarbības tehnikām, vardarbība vairs nav nenovēršamības, likuma pārkāpšanas, negribēta spēka akts, vardarbīga norma, bet tikai iespējamība, kuru cilvēki izvēlas neveikt.

*Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.*

Avoti un piezīmes

- 1 Miera jēdziens ir plaši skatāms un skaidrojams. Par miera apstākļiem var uzskatīt gan militāri kontrolētu valstisku stāvokli, ar aktīvu policijas uzraudzību, gan situāciju, kurā vardarbība (fiziski novērojami akti) ir mazināta, valstī pastāv vienprātība un brīvprātīga (nevis militāri uzspiesta) likumu ievērošana.
- 2 Bäck A. Thinking clearly about violence. *Philosophical Studies*, 2003, 117 (1/2): 223.
- 3 Jēdzienam “vardarbība” citās valodās ir īpatnības, piemēram, kā vardarbības jēdziens ir ciešāk saistīts ar autoritātes jēdzienu u.tml. Piemēram: Benveniste É. *Dictionary of Indo-European concepts and society*. Transl. Palmer E. Chicago: HAU Books, 2016, p. 63. Darbā autors norāda, kā vardarbības jēdziena grieķu valodas vārda sakne *potests* ir saistāma ar lietuviešu un latviešu valodā lietojamiem personvārdiem “pats” un “paša”, iezīmējot jēdziena izpratni, ka par vardarbību var runāt kā par spēju būt pašam spējīgam pār sevi.
- 4 Porīte T. (Sast.) *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rīga: Liesma, 1979, 179–180. lpp. Apskatot darbības vārda “varēt” leksikoloģisko attīstību, tiek uzskaitīti ne tikai pieņemtie sinonīmi jeb nominālie atvasinājumi, kā “spēja”, “iespēja”, “māka”, “prasme”, “vara”, bet arī norādīts, ka vārda sakne ir plaši lietota tādu vārdu izveidošanai kā “vardarbība”, “vardarbīgs”, “varmācība”, “varmācīgs”.
- 5 Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2001, 1119. lpp. Karulis norāda, ka jēdzienam “vara” pietuvinātāks un senāks apvidvārds ir 17. gs. lietots jēdziens “vars”, no kura atvasināti jēdzieni “vara darbs” un “varasdarbs”. Latviešu literārās valodas vārdnīcā “vardarbība” ir mūsdienīgs “varasdarba” atvasinājums un to definīcijas ir vienādas: varasdarbs. <https://tezaurs.lv/#/sv/varasdarbs>, un

- Vardarbība. <https://tezaurs.lv/#/sv/vardarb%C4%ABba>. Sk. 2020. g. 18. jūl.
- ⁶ Popitz H. *Phenomena of power. Authority, domination, and violence*. New York: Columbia University Press, 2007, p. 25.
- ⁷ Bäck, op. cit., p. 219.
- ⁸ Popitz, op. cit., p. 29.
- ⁹ Benjamin W. Zur Kritik der Gewalt. *Gesammelte Schriften*, Band 2., Hrsg. Tiedemann R., Schweppenhäuser H. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977, S. 184–185.
- ¹⁰ Bäck, op. cit., p. 226.
- ¹¹ Ray L. *Violence and society*. London: Sage, 2012, p. 7.
- ¹² Staudigl M. Towards a relational phenomenology of violence. *Human Studies*, 2013, 36 (1): 61.
- ¹³ Žižek S. *Violence*. London: Profile Books, 2009, p. 49. Žižeks min, ka politiski korekto izteikšanos rada bailas uzmākties (*harass*) citam cilvēkam, radot aizvainojumu (*harassment*).
- ¹⁴ Fuko M. *Uzraudzīt un sodīt. Cietuma rašanās*. Tulk. I. Geile-Sīpolniece. Rīga: Omnia mea, 2001, 13. lpp.
- ¹⁵ *Ibid.*, 5. lpp. Fuko izcēla vārdu “humāni”, lai norādītu, ka, lai arī kāda nevardarbīga sodīšanas/ spīdzināšanas metode tiktu pieņemta, tā rezultātā ir cilvēka ķermeņa apspiedoša spīdzināšanas metode, kas ir vardarbīga pēc tās nolūka, bet ne nepieciešami pēc izpausmes formas.
- ¹⁶ *Ibid.*, 55. lpp.
- ¹⁷ Johans Galtungs ir viens no miera pētniekiem, kurš pievērsies vardarbības analīzei un pētījis, vai starp dažādām vardarbības formām pastāv kāda saistība. Galtungs ir izstrādājis vairākas vardarbības/ miera definīcijas, lai pierādītu, ka vardarbība ir pretstats mieram.
- ¹⁸ Galtung J. Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 1969, 6 (3): 168.
- ¹⁹ *Ibid.*, pp. 171–172.
- ²⁰ Murchadha F. Ó. Violence and responsibility. Fives A., Breen K. (eds.). *Philosophy and Political Engagement. Reflection in the Public Sphere*. London: Palgrave Macmillan, 2016, p. 250.
- ²¹ Freids Z. Kāpēc karš?; Freids Z. *Kultūra un sabiedrība. I*. Tulk. I. Šuvajevs. Rīga: Zvaigzne ABC, 2016, 221. lpp.
- ²² Honderich T. *Violence for equality. Inquiries in political philosophy*. London: Routledge, 2015, p. 10.
- ²³ Murchadha, op. cit., p. 257.
- ²⁴ *Ibid.*, p. 260.

Par autori

Kitija Mirončuka ir ieguvusi *Mg. phil.* akadēmisko grādu Latvijas Universitātē (LU) Vēstures un filozofijas fakultātē, aizstāvot darbu “Vardarbība kā sabiedrībā iekļauta norma” (2020). Viņas zinātniskā pētniecība saistās ar terorisma, vardarbības fenomenu ētisko paradigmu analīzi, pētot ne tikai to, kā šie fenomeni izpaužas, kāpēc tie parādās par spīti sabiedrībā pieņemtajām normām, bet arī to, kā šādi fenomeni rezonē gan ar taisnīga kara teorijas, gan biopolitikas aktuālajiem jautājumiem.

About the Author

Kitija Mirončuka has received a master’s degree in the University of Latvia, Faculty of History and Philosophy, defending a thesis “Inclusion of Violence as a Societal Norm” (2020). Scientific research is mainly focused on terrorism studies, analysis of the ethical dimension of violence; along with investigation of how various phenomenon occur, why they manifest themselves despite societal norms, she has studied also how violent events resonate with the just war theory and the current issues of biopolitics.

VIOLENCE AS RESPONSIBILITY: NEGLECTING STRUCTURAL VIOLENCE

Kitija Mirončuka

k.mironcuka@inbox.lv

Summary

Key words: *violence, responsibility, structural violence, nonviolent, violent*

The paper focuses on the essence of violence and what an individual can do to prevent violence. Offering a brief analysis of the concept of violence, and focusing on the differences between everyday definitions and understanding, and by looking at different types of violence, the first part of the paper focuses on the concept of violence, its possible explanations and how understanding of violence affects daily practices. Showing the possible understanding of the term “violence”, and that the main understanding about violence as a direct action is not universally efficient, the author suggests looking at violence in broader terms than strength, power, aggressivity, viewing violence also in terms of silence and political correctness as possibly becoming more violent. The point is to show that not all violent acts necessarily are violence and not all nonviolent acts are nonviolent, thereby concluding that violence may be not only direct but indirect, misunderstood or even unnoticed.

The second part of the paper analyses violence as a potentiality, placing the subject in the field of everyday responsibility, analysing the idea of violence as an always possible and changing social phenomenon. Focusing on the question whether violence is even stoppable, the author suggests considering the issue of morals and the responsibility to create a system where violence could be just a possibility and not an actual event. Thinking that violence can always happen or follow even when everything goes according to a good purpose, in all cases suggests that the subject — the viewing and acting individual — is in a way responsible. Not only the individual is responsible for acting according to law or morals, but also, for decisions he did or did not make. While acknowledging that violence is always changing, as well as the moral standards, the individual should keep reasoning things that happen, actions he does and experiences. Eventually, the paper shows that only when a person considers violence not as a possibility that threatens his wellbeing, but as an uncompleted responsibility, he can see violence as the possible result of his actions, not as an event that could be caused by anyone else.